

lyezkedtek a gondolatlat a derék magyarok. Különösen Kolonics és Fried ellenezték nagyon a gondolatot, s Márton Bálint, akire különösen hallgatnak az emberek. A dolog most már bevégezett, még egyszer fölvetni semmi értelmét nem látom. Ezek után számomra sincs más út, mint amit Eckhardt előtt is kijelentettem, hogy a Kossuth-párt nélkül nem lépek be a kiscgazda pártba, viszont a Kossuth-pártban természetesen semmi fantáziát nem látok, nincs más tehát, mint hogy passzív tagja maradjak mégis régi pártomnak, ami egyenlő a politikai semmittevéssel". Erdei ekkor már a Márciusi Frontban sem látott sok fantáziát, neki is tudomásul kellett vennie, hogy egyenként és összességükben körülzártak minket, és elszigetelték a néptől. Nem csupán politikai működésünket akadályozták meg. Nemcsak irodalmi estéinket tiltották be azzal az indoklással, hogy burkolt politikai propagandát folytatnak. Önálló gazdasági tevékenységet sem tűrtek meg...

Könyves-Kolonicsot és társait nem érheti gáncs. Ifjúságuk óta a Kossuth-párt hívei voltak, ehhez fűzte minden emléküket, és földtrentető eseményeknek kellett jönnie, hogy helyükből elmozduljanak. Mídon pedig a nagy fordulat megérkezett, Könyves-Kolonics komoly szerepet vállalt.

Nem csupán Erdei szülőföldje Makó, de a Márciusi Fronté is. Itt jelentettem be születését, itt fogalmaztuk meg hitvallásunkat. És ide köt a temetőben egy sír, melyben Makó legnagyobb fia nyugszik.

Tamasi Mihály:

A Márciusi Front és Erdei Ferenc

A Márciusi Frontnak, mint a magyarországi népfrentmozgalom első megjelenési formájának történetéről nem lehet anélkül beszélni, hogy Erdei Ferencről, életútjáról, politikai harcáról ne szólnánk. Erdei Ferenc politikai pályafutása pedig nem érthető meg a harmincas évekbeli makói társadalmi és politikai küzdelmek ismerete nélkül.

Erdi felismerte, hogy a parasztság felemelkedése csak az egész társadalom átalakításával, politikai küzdelem útján valósulhat meg. Érthető tehát, hogy fiatal éveitől kezdve a haladó, demokratikus eszmék lelkesítették. Még egyetemi évei alatt, a Szegedi Fialatok mozgalmanak tagjaként, bejárt a szegedi munkásotthonba, kapcsolatot tartott a munkásmozgalmi vezetőkkel, megismerkedett a szocializmus eszméivel. Szülővárosának, Makónak, élénk gazdasági, társadalmi és politikai élete, demokratikus közszelleme, a hagymakertészek ellenzékiessége meghatározta politikai pályafutását is. Az úri politikával szemben álló hagymakertészek, a haladó szellemű, liberális felfogású makói értelmiségiek (korábban *József Attila* támogatói), munkásmozgalmi vezetők egyengették útját a politikai küzdelemben.

Erdi szűkszavú, száraz tudományosságukban is szenvedélyes hangú írásainak, a Márciusi Frontban betöltött szerepének mozgatórugóit csak akkor érthetjük meg igazán, ha tudjuk, hogy a helyi demokratikus küzdelmek során milyen kemény összecsapásokban, győzelmekben és vereségekben edződött politikai meggyőződése, előretökintő tudatossága. Műveiben, politikai megnyilatkozásaiban kimondhatatlanul is ott izzik a makói küzdelmek hevessége, szenvedélye, a vereségekből és győzelmekből leszűrt tapasztalata. A Futóhomok című művének anyagát azokban a hetekben, hónapokban gyűjtötte, mikor a makói (értékesítő jellegű) hagymaszövetkezetekben az ellenzéki hagymások harcát vezette a kormánypárti vezetőség ellen. A Duna-Tisza közén a Makón felvetődő kérdésekre kereste az országos érvényű választ.

Az ellenzéki hagymások 1937 februárjában győzelmet arattak a háromezer tagú szövetkezetben, a kormányfőtanácsos elnököt és kiszolgálóit megbuktatták és új vezetőséget választottak. Erdeivel az élén. Szövetkezeti naplójában¹ így számolt be eredményeiről, terveikről: „Erőnk tudatában vállaltuk a nyílt kenyértörést és összehívtuk a háromezer tagú szövetkezet közgyűlését azzal, hogy válasszon új vezetősé-

¹ Erdei Ferenc: Szövetkezeti napló. 1937–1945. Erdei Ferenc válogatott írásai és beszédei. Kossuth Könyvkiadó, 1973. 28. old.

get a szövetkezetnek. Mi teljesen a magunk embereivel mentük bele a választásba, elszakítván magunkat a kormányfőtanácsos elnöktől és összes híveitől. Ebben az időben óriási eseménye volt ez a városnak, a rendőrség egész szakasszal vonult ki a közgyűlési terem elé, és az összes telefonvonalak Makó és Budapest között mind a közgyűlés eseményeinek a híret vitték, egyrészt a hivatalos szövetkezet igazgatóihoz, másrészt pedig a Földművelésügyi Minisztérium uraihoz.

Hatalmas győzelmet arattunk és megsemmisítő vereséget mértünk ellenségeinkre. Kezünkbe került a szövetkezet, és a nép lelkesen vállalta azt, hogy hajlandó arra az útra lépni, amelyet mi elébetártunk. Lelkes hangulatban és sok jó reménységgel kezdtük meg a munkát."

E a remény csillan fel a Futóhomokban, is amikor a nagybirtok nélküli, demokratikus múltú alföldi mezővárosok paraszttársadalmát bizonyos mértékig alkalmasnak találja a parasztság „polgárosodásának” elősegítésére. A belterjes gazdálkodás fejlesztésére törekvő paraszti rétegek gazdasági megerősödése, felemelkedése, úgymond polgárosodása szempontjából — a makói tapasztalatok alapján — reményeket fűzött az említett alföldi mezőgazdasági városok autonóm szövetkezési kísérleteihez.

Ekkor még élet benne bizonyos illúzió e tekintetben. Tudományos lelkiismeretességét dicséri azonban, hogy a parasztság „polgárosodásának” ellentmondásait is éles szemmel felismerte, és szigorú könyörtelenséggel mutatott rá, hogy a magyar társadalom nincs berendezkedve a változásokra. Tudatában volt annak, hogy csak a fennálló társadalmi rend elleni politikai küzdelem szolgálhatja a parasztság felszabadulását.

Makón a harmincas évek közepén ellenzéki demokratikus tömörülés jött létre. Ebben részt vett a helyi szociáldemokrata pártszervezet, amelyben a baloldaliak, a kommunisták és a kommunista szimpatizánsok befolyásra tettek szert. Közöttük kiemelkedő szerepet töltött be *Farkas Imre, Cser József, Szabó János, Szabó Jánosné, Diós Sándor, Gy. Varga Sándor, Szücs Imre, Szabó József, Kallós Lajos* és mások. A demokratikus front fő erejét a 48-as Kossuth-párt jelentette, amely nagy hagyományokkal rendelkezett Makón, és a haladó értelmiségieket, a városi kispolgárságot és a korszerű felfogású parasztokat, a hagymakertészek jelentős részét tömörítette. Vezetői között voltak azok a haladó, széles látókörű értelmiségiek, akik a huszas évek elején József Attila útját egyengették. *Könyves-Kolonics József*, aki később, 1944-ben, Makó felszabadulása után polgári városparancsnokként vállalta az élet újrarendelését, a demokratikus átalakításnak a feladatát, továbbá *Friedl Ármán* orvos, *Kiss Károly* ügyvéd. Vezetői között voltak olyan parasztok, mint a kommunistákat támogató *Márton Bálint* és *Bíró Sándor*, aki később, 1944-ben az ideiglenes nemzeti gyűlés képviselője volt. A csoportuláshoz csatlakoztak a helyi független kisgazdapártiak is, akiknek vezetője *Csorba János* ügyvéd volt. Ő ugyan ekkor még jórészt *Eckhardt Tibor* politikáját támogatta, de fokozatos politikai fejlődése útján eljutott a függetlenségi mozgalomig, *Bajcsy-Zsilinszky* oldalán részt vett az ellenállási mozgalomban és a főváros felszabadulása után 5 lett Budapest első polgármestere.

Az ellenzéki tömörülés helyi választási pártszövetségként alakult, és 1935 végétől egy időszaki lapot jelentetett meg *Várospolitikai Szemle* címmel. Ez a demokratikus pártszövetség nemcsak a helyi és az országos választások idején működött, hanem erőteljes politikai aktivitásról tett tanúbizonyságot, politikai gyűléseket szervezett, a város politikai életének fontos tényezőjévé vált.

Erdei Makó 48-as függetlenségi hagyományairól, 1935-ös külföldi tanulmányútjáról, Münchenből keltezett cikkében ezeket írta: „...Most érzem én, hogy mit jelentett a mi városunk életében a pusztíthatatlan függetlenségi érzés és mozgalom; most tudom csak, hogy miért tartotta Ady Justh Gyulát a 48 utáni idők nem világraszóló, de egyetlenül mélységekből táplálkozó politikusának. Most tudom csak, hogy az a függetlenségi harc, ha meddő és céltalan volt is, de nem volt okatlan, mert azt az életöszönt táplálta, amelynek igazsága ma már nyilvánvaló, s nyilvánvaló az is, hogy ugyanazok a források lehetnek újabb életmentési kísérletünknek kútfejei, amelyekből ez az életöszönt táplálkozott.”²

A Kossuth Pártot, amelynek országosan csak Budapesten, Makón és néhány más városban volt még némi bázisa, így jellemezte: „A komolyan radikális polgári pártok közül egyedül a Kossuth-párt roncsai léteznek még, s ahol úgy is él, mint Makón, csudájára járnak a jövőbenézők.”³ Ennek a pártnak lett 1937 elején a makói titkára, s egyben a *Várospolitikai Szemle* szerkesztője, miközben — a már említett

² Várospolitikai Szemle, Makó, 1937. augusztus.

³ Uo.

módon — a hagyománytervezők szövetségének is elnökévé választották 1937 februárjában. Szinte hihetetlen, hogy a 27 éves fiatalember milyen óriási intenzitással vett részt a helyi gazdasági és politikai küzdelmekben, miközben a falukutató irodalom immár klasszikus alkotását, a Futóhomokot is megírta.

A makói demokratikus csoportosulás vezetői — főleg Erdei közvetítésével — szoros kapcsolatot alakítottak ki a népi írók mozgalmával. Támogatták törekvéseiket, s úgy vélték, hogy politikai harcot kell indítani a demokratikus célok kivívása érdekében. Azt hitték, hogy a Márciusi Front megalakítása nem más, mint a népi írók mozgalmának politikai mozgalmá szerveződése, illetve az általuk legdemokratikusabbnak tartott pártnak, a Kossuth-pártnak az újjászervezése, korszerűsítése. 1937. február 28-án irodalmi estet tartottak Makón, ahol *Féja Géza* már a megalakítandó Márciusi Front programját ismertette — amiről most is szólt. A Városi politikai Szemle az irodalmi estről beszámolt és közölte a Márciusi Front 12 pontból álló követeléseit.⁴

A makói ellenzéki demokratikus vezetők — köztük Erdei is — kezdettől fogva hajlandók voltak a Márciusi Front-mozgalmat politikai eszközökkel támogatni. Erdei politikai fejlődését a kiéleződő helyi gazdasági és politikai küzdelem nagymértékben elősegítette. Makó és a harmincas évek Magyarországnak társadalmi valósága csattanós választ adott a Futóhomok című művében itt-ott kiérezhető illúzióra. 1937 nyarán a kormányzat az országos jellegű nagygazda-szervezetnek, a Mezőgazdasági Termelők Egyesült Szövetségének, a METESZ-nek adta meg hagyománytervezés kizárólagos jogát, ami egyenlő volt a makói ellenzéki hagyománytervezet megfogyatásával. A hagyománytervezők — hogy értékesíthessék hagyományukat — egyenként beléptek a METESZ-be vagy az egész szervezetet kérhette felvételét — azzal a feltétellel, hogy Erdeit eltávolítsák a szervezet éléről. Szervezeti naplójában némi keserűséggel, de higgadtan és szinte tudományos objektivitással számol be az eseményekről: „Nem kevésbé izgalmas közgyűlés volt a színhelye a megütközésnek, mint februárban. Itt azonban lemaradtunk. Szavazásra nem is került sor, mert áruló keréktársaink olyan kitűnő oktatást kaptak a hivatalos szervezetek és a kormánypárt vezetőitől, hogy néhány elszánt fogással a mi gyakorlatlan és tisztességes igyekezetünket teljesen megghiúsították. Ha szavazásra kerül a sor, akkor nyílt kérdés, hogy felül maradtunk volna-e, így azonban menthetetlenül leterítették bennünket, és nem maradt más út számunkra, mint kivonulni a közgyűlésből, hogy legalább a tagok szavazata ne szentesítse egyes vezetőik árulását.”

A vereség tanulságai még inkább meggyőzték arról, hogy a parasztság felemelkedéséhez, szabad fejlődéséhez az utat csak a politikai harc, a Horthy-fasizmus elleni demokratikus küzdelem nyithatja meg.

A hagyománytervezetben elszenvedett vereség nem törte meg. A Futóhomok megjelenése, sikere ismertté tette nevét az egész országban. 1937 nyaratól kezdve aktívabban részt vett a Márciusi Front-mozgalmában és éppen ő kezdeményezte, hogy a front Makón tartson találkozót. Elgondolását *Sárközi György*hez írott levelében körvonalazta. A szeptember elején a városban sorra kerülő kiállítás és vásár nyújtotta alkalmat akarták felhasználni a találkozásra. Irodalmi est, szervezeti kertgazdaságok, tanyák megismerlése, az egyik makói olvasókörben anketészerű megbeszélés szerepelt a programban. Erdei azt javasolta, hogy a találkozó eredményessége érdekében a Márciusi Front vezetőin kívül hívják meg — ahogyan ő fogalmazta — „a vidéki egyetemek embereit, Budapestről katolikus és protestáns reformereket, a Gondolat című folyóirat és a szocialisták embereit.”⁵ Ő tehát már ekkor a szélesebb, néprontszerű összefogás gondolatát fogalmazta meg — amelyből nem hiányoztak sem a szociáldemokraták, sem a kommunisták — a Gondolat című folyóirat közvetítésével.

A tervezett program jórésze azonban nem valósult meg. Az írói estet, a front találkozóját október elején tartották meg. Az érdeklődő közönség előtt a Márciusi Front vezető írói léptek fel, többek között *Erdei Ferenc*, *Ilyés Gyula*, *Veres Péter*, *Féja Géza*, *Sárközi György*, *Kovács Imre*. A front vezetői *dr. Kiss Károly* Kossuth-párti ügyvéd lakásán tanácskoztak a makói szövetség ellenzék vezetőivel. A tanácskozáson részt vett a helyi szociáldemokrata pártszervezet titkára, továbbá *Könyves-Kolonics József*. Azt vitatták meg, hogy a makói demokratikus tömörülés hogyan támogathatná aktívabban a Márciusi Frontot. A makói vezetők helyeselték azt az elgondolást, hogy a Márciusi Front alakuljon politikai mozgalmá, amivel azon-

⁴ Városi politikai Szemle. Makó, 1937. március.

⁵ K. Nagy Magda: A Válasz. Szépirodalmi Könyvtudó, 1963. 327—328. old.

ban a front vezetői közül csak Erdei Ferenc és Kovács Imre értett egyet. Kidolgozták a Makói Kiáltványt és a Márciusi Front bizottságába bevonták Erdei Ferencet is.

A kiáltványt, illetve a Front márciusi programjának újraértékelt magyarázatát a Válasz és a Híd című folyóirat mellett a makói Várospolitikai Szemle is közölte. Ebben a front vezetői újra meghirdették a demokratikus erők összefogását, hangoztatták, hogy népi demokráciát akarnak, a magyar dolgozók törekvéseit fejezik ki. A legfontosabb új mozzanatként bejelentették: „A Márciusi Front makói összejevetelén elhatározta, hogy működését kiterjeszti és elveinek megvalósítására gyakorlati feladatokat is vállal.”

A Márciusi Front vezetői közül kétségkívül Erdei Ferenc volt a legmesszebbre látó író és politikus. Noha ekkor még nem ismerte fel a munkásosztály történelmi szerepét, meggyőződéssel vallotta, hogy a szándékainak megfelelő politikai tényező a munkásság és a parasztság. A szabadság politikája című cikkében, amely a Válasz 1937 decemberi számában jelent meg, hangsúlyozta, hogy eddigi tevékenységük politikai mérlegét csak úgy készíthetik el, ha annak a munkás-paraszti politikának a szempontjából ítélik meg a hatást, amelyért maga az írói lázítás folyt és folyik.

A határozott hangú, tudományos megalapozottságú tanulmányával kimondatlanul is a Márciusi Front küzdelméhez kíván programot nyújtani. Leszámol azokkal a nem kevesek által táplált illúziókkal, hogy az uralkodó osztályok, az „úri középosztály” lelkiismeretének felébresztésével lehet a parasztság felemelkedését szolgálni. Hangoztatja, hogy „a szabadságot nem lehet kikunyerálni. Nincs történelmi pillanat, amelyben a szabadságot ingyen és önkéntesen adják.” Az írói „láztás” nem elegendő és nem célravezető, hiszen az úri hatalom politikai tettek fogja fel és óhatatlanul kiváltja megtorló reakcióját. Nyíltan kimondja, hogy Magyarországon „nincsenek valóságos szabadságjogok... csak illúzió itt a szabadság, és futóhomokra épít, aki arra épít.” Az írói demonstráció hősiesség, de csak az a politikai hatása, hogy „felkeltette olyan emberek érdeklődését, akikre szükség lesz a politikai harcban és közelebb hozta egymáshoz őket.” Legfőbb következtetése: „A szabadságért és a szabadságjogokért küzdeni kell — másrészt nem is érdemes ebben az országban —, ennek a küzdelemnek azonban politikai módszere van.”

Bár található politikai következtelenség is cikkében (nemcsak a „fajelmélet megszállottaival”, hanem „az osztályharc és a szocializmus kollektivistá dogmatikusával” is szemben áll), alapjában véve Révaival egyezően szabja meg a Márciusi Frontmozgalom feladatát: „... azt követeli ma a tiszta szándékú magyar írótól a szabadság politikája — írta —, hogy ne a több és nagyobb szabadságnak az illúzióját táplálja, mert ez veszedelmes önáltatás, hanem azzal éljen, ami valóságosan a birtokában van, és azt fordítsa arra, ami a nagyobb szabadság útján valóban fontos és jelentékeny: segítse elő egy olyan politikai mozgalomnak a keletkezését és erősödését, amely a szabadság megépítését célozza, egyszóval legyen politikus, és ne illúziókat, hanem politikai mozgalmat erősítsen”.

1937 végén volt bizonyos reménye annak, hogy a Márciusi Front-mozgalom az Erdei megjelölte irányba fejlődjék. A Kelet Népe 1941. április 1-i számában megjelent Reformkorszak epilógusa című cikkében — visszatekintve az 1937—1938-as időszakra — az ország hangulatát a következőképpen idézte fel: „Az a néhány év, ami alatt körülöttünk és műveink körül zajlott az ország, számunkra bizonyos hőskor volt... A megütött hangból a márciusi napokon túlhullámzó hangulat lett, egyre erőteljesebben áramló politikai, vagy ha úgy tetszik történelmi hangulat. A légtér izgalmát ébren tartották és erősítették azok a művek, amiket a megmozdult írók írtak egyre sűrűbben a parasztokról, a falvakról, a középosztály vétkeiről, a kivándorlásról, szóval a magyar nép »sorskérdéseiről«. Ez a történelmi hangulat az újításnak és a konstruktív forradalomnak, a népi megújulásnak a politikai izgalma volt, tehát valami légnemű halmazállapot. Mozgalom lett, de nem volt szilárd formája, nem volt mederbe vajt útja, nem volt kitűzött iránya, csak tere volt, amelyben szerte áramlott.”

Lelkes írásán nemcsak a „hőskor” izgalma érződik, hanem a politikai és egyben tudományos önbírálat is.

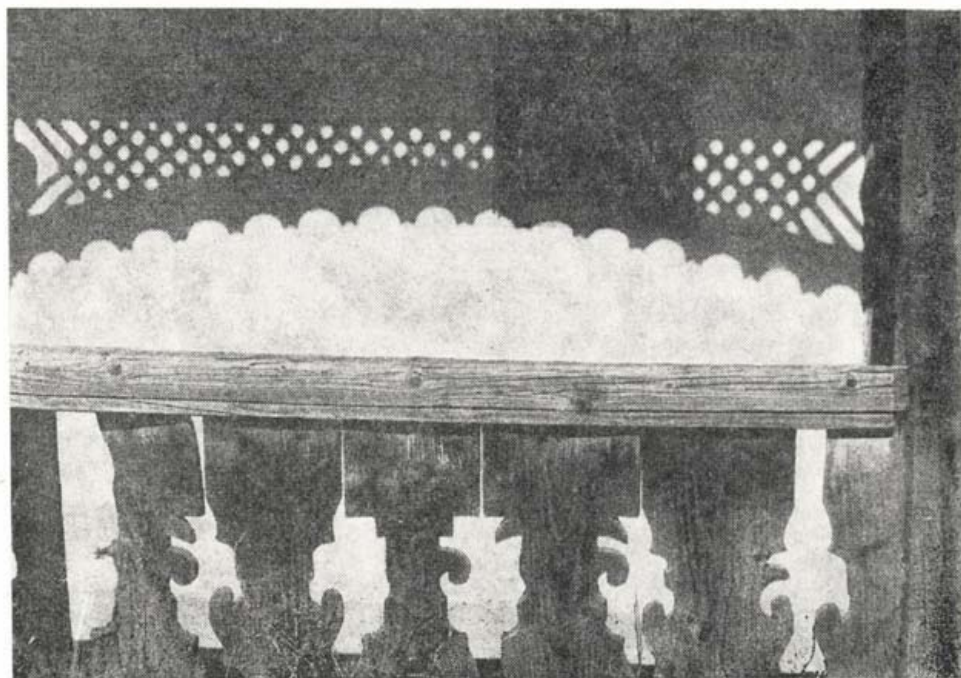
A kedvező politikai hangulatot a Márciusi Front nem tudta kihasználni: „1937 őszén és telén érte el legmagasabb hőfokát a földégett politikai hangulat — írta —, ez a néhány hónap volt a hőskor tetézése. Ezekben a hónapokban olyan közönséges volt az ország a „falukutató” irodalomnak, hogy mind a mozgalom írói, mind a közönség előtt szinte korlátlan lehetőségek nyíltak meg.

Ha ebben az időben van soraink között legalább egy olyan politikus, aki ösztönnel és ítélőképességgel ismeri a politikai cselekvés elemeit, és van benne erő, amely bánni is tud ezekkel, szóval politikai cselekvőképesség, akkor a fölgerjesztett hangulatból politikai mozgalom lehetett volna, a lelkesedő közönségből politikai követők és hívek serege, és az íróból garnitúra vagy legalábbis politikai agitátorok fényes csapata. Nem volt. A mozgalomból nem lett politikai mozgalom.”

Az okok között említi, hogy a mozgalom szereplői nagyon különböző emberek voltak, írói törekvés és nem kevésbé politikai hovatartozás tekintetében. Azt is sokatmondónak tartja, hogy többségük nem parasztszármazású, hanem középosztálybeli volt, „akiknek fölfedezés és »vállalás« volt a parasztügy”. Előrelátó jóslása bekövetkezett: perek indultak az írók ellen (őt is bíróság elé állították), „lohadt a hangulat heve és 1938 tavaszától kezdve egyre inkább estébe hajlott a hőskor alkonya”.

A hőskor értékeit a megjelent művekben látja: „Ami változatlan erővel megmaradt, mint a hőskor szülötte és jövendőre szóló tanúja — olvasható cikkében —, nem más, mint az a néhány mű, ami ekkor született. A Viharsarok, a Puszták népe, A tardi helyzet, a Néma forradalom, a Futóhomok, a Alföld parasztsága, a Számadás, az Egy parasztcsalád története.”

Erdei Ferenc parasztpolitikusként kezdte és végezte, de eközben sokféle fronton harcolt, gazdaságpolitikában és tudománypolitikában, értelmiségi mezőnyben és a munkás-paraszt szövetségben, a szocializmus kivívásáért és szocialista építésünk aprómunkájában a földreformtól a közigazgatás reformjáig. Bárhol is dolgozott és harcolt, azok az igaz eszmék és törekvések vezérelték, amelyek politikai pályafutásának kezdetét, a Márciusi Front-mozgalomban betöltött szerepét is meghatározták.

Rimóci ház (Sági I. felvétele)